

Uluslararası
Geçmişten Günümüze
Malatyalı
İlim ve Fikir İnsanları
Sempozyumu
17-19 Kasım 2017 MALATYA

BİLDİRİLER

II. CİLT

Editörler

Prof. Dr. Nusret AKPOLAT

Prof. Dr. Fikret KARAMAN

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Sempozyum Onur Kurulu

Prof. Dr. Ahmet KIZILAY
İnönü Üniversitesi Rektörü

Ahmet ÇAKIR
Malatya Büyükşehir Belediye Başkanı

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Fikret KARAMAN

İnönü Üniversitesi Yayınları

ISBN

978-975-8573-54-7 (Takım)

978-975-8573-56-1 (2. Cilt)

1. Baskı Ekim 2018, Ankara 1,000 Adet

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Neslihan DURAK

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Doç. Dr. İlhan ERDEM

Doç. Dr. Mehmet BİRSİN

Doç. Dr. Mehmet Korkut ÇEÇEN

İhsan GENÇAY

Yrd. Doç. Dr. Murat ZENGİN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ

Hamit Süha HOTAR

Arş. Gör. Mehmet Emin ŞAHİN

Arş. Gör. Okan AÇIL

Sempozyum Sekretaryası

Arş. Gör. Mehmet Emin ŞAHİN

Arş. Gör. Okan AÇIL

BASKI

Serhat Mahallesi 1256 Sk. No: 11

Yenimahalle / Ankara

Tel.: 0312. 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312. 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Açıklama:

Bildirilerdeki görüşlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

MALATYA'LI İLK İSLÂM ÂLİMİ EBU'L-HÜSEYİN el-MALATÎ'NİN HAYATI VE İSLÂMÎ İLİMLERDEKİ KONUMU

Mehmet KUBAT¹

ÖZET

Malatyalı ilk İslâm âlimi olma vasfına sahip Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, IV. (X.) yüzyılda yaşamış erken dönem İslâm âlimlerinin en ünlülerinden biridir. el-Eş'arî ve el-Mâturidî ile çağdaş olan el-Malatî, başta Mezhepler Tarihi olmak üzere Tefsir, Kıraat, Hadis, Kelâm, Fıkah ve Arap Dili ve Belagati gibi temel İslâmî ilimler alanında engin bilgisi ve geniş kültürüyle şöhret bulmuştur. İslâmî disiplinlerin hemen her alanında kendisine birçok eser atfedildiği halde el-Malatî'nin, yalnızca fırkaların itikâdî düşüncelerine yer verip söz konusu düşünceleri ciddi bir kritiğe tâbi tuttuğu et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida' adlı eseri günümüze kadar ulaşabilmiştir. İslâm'ın erken döneminde teşekkül eden itikâdî mektep, meşrep ve ekoller arasındaki tartışmaların özgün bir üslupla aktarıldığı bu eser, İslâm ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı anlayışıyla telif edilmiş ilk eserlerden biridir. Aynı şekilde et-Tenbîh, makalât geleneği sahasında ise Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin Makalâtu'l-İslâmiyyîn adlı meşhur eserinden sonra İslâm dünyasında en çok tanınan ikinci eser olma özelliğine sahiptir. İtikâdî Mezhepler Tarihi'nin ilk ve önemli müelliflerinden biri olan Malatî, geleneğe vâkaf bir âlim şahsiyettir. Ayrıca o itikâdî konulara ve fırkalara dair özgün bakışıyla kendisinden sonrakiler için bir gelenek oluşturmuştur. İslâm'ın erken döneminde teşekkül eden fırkalar ve itikâdî görüşleri üzerine yapılan bütün ciddi çalışmalarda referans gösterilen et-Tenbîh adlı eseriyle en kadim itikâdî mezhepler tarihçilerden biri sayılan Malatî'nin aktardığı bilgilerin geçmiş kültürümüzü anlamamıza katkı sağlayacağı, bunun da anı ve geleceği inşa etmede bizlere yol göstereceği muhakkaktır.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Malatî, et-Tenbîh ve'r-Red, Mezhepler Tarihi, Selefi Düşünce.

1 Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölüm Başkanı,
e-mail: mehmet.kubat@inonu.edu.tr

❧ Giriş

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî üzerine biri kitap ikisi makale olmak üzere toplam üç akademik çalışıma yaptım:

1. *Malatî ve Kelâmî Görüşleri* adlı kitap çalışmam Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları arasında neşredildi.²

2. "el-Malatî ve Seleflik" adlı makalem 2009 yılında *Marife Dergisi'*nde yayınlandı.³

3. "el-Malatî ve İslâm Mezhepleri Tarihindeki Yeri" adlı makalem ise 2010 yılında *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'*nde yayınlandı.⁴

Yaptığım bu çalışmalar neticesinde Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin, eseri günümüze kadar ulaşmış Malatyalı ilk İslâm âlimi olduğunu tespit ettim. Nitekim kaynaklarımızda 377/987 tarihinde vefat ettiği dair aktarılan bilgidен⁵ hareketle, onun hicri 280 veya en geç hicri 300'lü yılların başlarında doğmuş olabileceği⁶ düşünöldüğünde, bu tarihten önce yaşamış ve eseri günümüze kadar ulaşmış Malatyalı başka bir İslâm âliminden söz etmek oldukça zordur.

Malatya'da doğan, çocukluğunu ve ilk tahsil yıllarını bu yörede geçiren Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, daha sonra Trablus, Halep, Harran, Antakya, Rakka ve Askalân gibi dönemin en önde gelen ilim merkezlerinde ciddi bir ilmî tahsil görmüştür.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, yalnızca Malatya için değil, bütün İslâm dünyası için IV. (X.) yüzyılda yaşamış erken dönem İslâm âlimlerinin en ünlülerinden biridir. Ö, sahabe asrına oldukça yakın, vahiy dilini bilmenin yanında onu yorumlamak için gerekli yardımcı ilimlere de vâkıf, temei İslâm bilimlerinin her alanında söz sahibi, İslâmî her tür bilgiyle donanmış, kapasiteli ve ihatalı bir âlim-şahsiyettir.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî; Tefsîr, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Arap Dili ve Belagati gibi temel İslâmî ilimler alanında engin bilgisi ve geniş kültürüyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Ancak Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin İslâm dünyasında daha çok *İslâm Mezhepleri Tarihi* alanında şöhret bulduğu malumdur. Nitekim kaynaklarımızda Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'ye birçok eser nispet edilse de, onun günümüze ulaşan yegâne eseri İslâm Mezhepleri Tarihi alanında

2 Mehmet Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

3 Mehmet Kubat, "el-Malatî ve Seleflik", *Marife Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 3, ss. 227-255, Konya, 2009.

4 Mehmet Kubat, "el-Malatî ve İslâm Mezhepleri Tarihindeki Yeri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 61-82, Malatya, 2010.

5 Ebû'l-Kâsım Sikatuddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti'd-Dimeşk*, Dimeşk, 1982-1996, I/73; Şemsuddîn Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabi, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, Beyrut, 1985/344; Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, Nşr. G. Bergstraesser, Beyrut, 1402/1982, II/67.

6 Krs. Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 25-26.

kaleme aldığı *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehl'l-Ehvâ ve'l-Bida'*dır. O, bu eserde erken dönemde teşekkül eden fırkaların itikadî görüşlerine dair yaptığı özgün yorumlarıyla vaz geçilmez bir konuma yükselmiştir. İslâm inanç ekollerinin doğuşu ve itikadî görüşleri üzerine kaleme alınan en kadîm eserlerden biri sayılan bu önemli çalışma, Müslümanların yetmiş üç fırkaya ayrılacağı anlayışıyla te'lif edilmiş ilk eserlerden biridir. Malatî'nin *et-Tenbîh*'te aktardığı özgün fikirler, erken dönem İslâm düşünce yapısını anlayıp analiz etmemize katkıda bulunmaktadır.⁷

Biz bu tebliğde önce Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin kısa hayat öyküsünden ve kişiliğinden bahsedecek, daha sonra akidesinden ve Haşevî olarak itham edilmesinden bahsedecek, en nihâyetinde de İslâmî ilimlerdeki konumundan söz edeceğiz.

1. Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin Kısa Hayat Öyküsü

Asıl adı, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahmân el-Malatî'dir.⁸ Kaynaklarda onun Malatya'da doğduğu hususunda ittifak vardır.⁹

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin hayatını anlatan kaynaklarda yalnızca onun vefat tarihi aktarılmış, fakat hangi tarihte doğduğuna dair her hangi bir bilgi verilmemiştir.¹⁰

Giriş kısmında da belirttiğimiz gibi, kaynaklarımızda 377/987 tarihinde vefat ettiğine dair aktarılan bilgiden¹¹ hareketle, Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin onun hicri 280 veya en geç hicri 300'lü yılların başlarında doğmuş olabileceğini söyleyebiliriz.¹²

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, Malatya'da doğduğu için, doğduğu yere nispetle en çok "el-Malatî" nisbesiyle anılmış ve bu isimle şöhret bulmuştur.¹³ Bu nedenle onun kaynaklarda yaygın olarak kullanılan

7 Krş. Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 55-59.

8 Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali es-Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, B.y.y. (Nşr. Dâru İhyâ'î'l-Kütubi'l-Arabî), 1965, III/77; Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Ğayetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcim*, Beyrut, 1990, V/311; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, VIII/275; *The Encyclopaedia of Islam*, "Malatî", (New Edition), Leiden, 1954-, (EF), VI /230.

9 İbn Asâkir, *Târihu Medineti'd-Dimeşk*, LI/71; Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcim*, V/311; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, VIII/275; EF, VI/230.

10 Krş. Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/77; Cezerî, *Ğayetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcim*, V/311; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Beyrut, Ts., VIII/275; Mevlüt Özler, "Malatî: Hayatı, Eserleri ve İtikadî İslâm Fırkalarına Bakışı", Ekev Akademi Dergisi, C. 1, Sy. 2, Erzurum, 1998, s. 127; Muhammed Sâlih Yıldırım, *Malatî ve Tenbîh'in Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 1997, s. 1.

11 İbn Asâkir, *Târihu Medineti'd-Dimeşk*, LI/73; Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, I/344; Cezerî, *Ğayetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67.

12 Krş. Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 25-26.

13 Ebû'l-Hüseyin, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehl'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, Tkd. ve Thk. M. Zâhid el- Kevserî, Kahire, I. Baskı 1368/1948, II. Baskı 1997/1418, s. 1; (Bundan sonra *et-Tenbîh*'in M. Zâhid el-Kevserî tarafından yapılan neşri "Malatî [K]" rumuzu ile gösterilecektir).

ismi "el-Malatî" dir¹⁴ ve o ilmî çevrelerde de en çok "el-Malatî" künyesiyle tanınmıştır.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, ayrıca ömrünün sonunda Askalân'a yerleşip orada vefat ettiği için "el-Askalânî";¹⁵ ağaçtan yapılmış hediyelik eşya sattığı için "et-Tarâifî";¹⁶ zamanının öncü ve önder âlimlerinden biri olduğu için "el-imâm";¹⁷ Kıraat İlmi konusunda önde gelen bir âlim sayıldığı için "el-Mukri"¹⁸ ve Şafîî fihhına dair günümüze ulaşmamış birçok eser te'lif ettiği için de "eş-Şafîî"¹⁹ gibi lakaplarla da anılmıştır.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, çocukluğunu ve ilk tahsil yıllarını, Yunanlılar tarafından "Melitene",²⁰ Roma yönetimi sırasında "Melita"²¹ diye anılan ve VII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar Bizanslılar, Araplar ve diğer Müslüman hânedanlar arasında birkaç defa el değiştirdiği²² bilinen Malatya'da geçirmiştir.²³ Nitekim onun yaşadığı dönemde, stratejik öneme sahip bir serhad şehri olan Malatya, Abbasiler ile Bizanslar arasında birkaç defa el değiştirmiştir. Bu kargaşa esnasında şehir zaman zaman yağmalanmış, halkı esir alınmış veya Malatya'da oturanlar çoğunlukla şehirden kovulmuştur.²⁴

Malatya ve çevresinde meydana gelen iç karışıklıklardan, yağmalardan, talanlardan ve savaşlardan bıkan halkın büyük bir kısmı tedirgin olup daha emin yerlere göç ederken, Ebu'l-Hüseyin el-Malatî de ailesiyle birlikte o günkü adıyla "el-Cezîre" olarak bilinen Suriye'ye göç etmiştir. Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, gençlik yıllarını Halep, Trablus, Harran, Antakya, Rakka gibi şehirlerde geçirmiş ve bu şehirlerde sürekli ilim tahsil etmiştir.²⁵ Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, gittiği yörelerde dönemin önde gelen hocalarından dersler almış ve

14 İbn Asâkir, *Târihu Medîneti'd-Dimeşk*, LI/71; Kehlâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, VIII/275; Carl Brockelmann, *GAL*, Leiden, 1937, I/348.

15 Kş. Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcim*, V/311; Kehlâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, VIII/275.

16 Malatî [K], s. 1; Brockelmann, *GAL*, I/348; Yâkût el-Hamevî, *Mucemu'l-Buldân*, Beyrut, 1417/1997, III/525, Krş. a.m., a.e, III/365; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zûnûn*, Thk. M. Şerafeddin Yaltkaya-Kilisli R. Bilge, İstanbul, 1367/1945, (Ofset Basım, 1972), I/328; Kevserî, "Mukaddime", s. 1; Krş. Mustafa Öz-Avni İlhan, "Malatî, Ebû'l-Hüseyin", *DİA*, İstanbul, 2003, XXVII/467.

17 Malatî [K], s. 1.

18 İbn Asâkir, *Târihu Medîneti'd-Dimeşk*, LI/71; Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 1; Hamevî, *Mucemu'l-Buldân*, IV/316.

19 Bkz. Cezerî, *Ğayetu'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kurra*, II/67; Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcim*, V/311; Kehlâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, VIII/275; Krş. Özler, "Malatî; Hayatı, Eserleri ve İtikadî İslâm Fırcalarına Bakışı", s. 128; Yıldırım, *Malatî ve Tenbih'in Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 4.

20 Georgy Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi I-II*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara (I. Cilt 1945, II. Cilt 1950, iki cilt bir arada), s. 9.

21 *AnaBritannica*, "Malatya", İstanbul, 2004, XV/224.

22 *AnaBritannica*, XV/224.

23 Öz-ilhan, "Malatî, Ebû'l-Hüseyin", XXVII/467-467.

24 E. Honingmann, "Malatya" (İslâm Devri), *İA*, İstanbul, 1993, VII/232-239; Meydan Larousse, "Malatya", İstanbul, Ts., VIII/285.

25 Krş. İbn Asâkir, *Târihu Medîneti'd-Dimeşk*, LI/71; Kevserî, "Mukaddime", s. 1.

ömrü boyunca ilmi faaliyetlerini sürdürmüştür.²⁶ Daha sonra Hz. Ömer döneminde Suriye valisi Muaviye tarafından 19/640 yılında fethedilen ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından "iki gelinden biri" olarak tavsif edilen²⁷ Filistin'in sahil şehri Askalân'a gitmiş ve oraya yerleşmiştir.²⁸

Malatya'da doğan, daha sonra Suriye'ye göçen Ebu'l-Hüseyn el-Malatî, ömrünün son kısmını geçirdiği ve ilmi faaliyetlerini sürdürdüğü Askalân'da 377/987'de vefat etmiştir.²⁹

2. Ebu'l-Hüseyn el-Malatî'nin Akîdesi³⁰

Ebu'l-Hüseyn el-Malatî'nin kaleme aldığı ve günümüze ulaşan tek eseri *et-Tenbîh* dikkatle irdelendiğinde, onun temelde *Ashâbu'l-Hadîs* veya *Ehlu'l-Hadîs* olarak bilinen Selef Akidesi'ni sahiplendiği, bu düşünceleri savunduğu ve itikâdî konularda Selef-i Sâlihîn'in yöntemini kabul ettiği kolaylıkla fark edilebilir.³¹ Bu hususiyeti nedeniyle *et-Tenbîh* için "kendilerine muhâlif olan diğer fırkaları reddetmek üzere Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Hadîs tarafından kaleme alınan bir eserdir"³² denilmiş ve Selef İtikadı'nı savunan en kadîm ve en önemli kaynaklardan birisi olarak gösterilmiştir.³³

Aynı zamanda Ebu'l-Hüseyn el-Malatî; Cafer es-Sübhânî, Yemân b. Sa'duddîn el-Meyâdînî ve Swen Dederling gibi şahıslar tarafından Ehlu'l-Hadîs'in görüşlerinin kendisinden öğrenileceği önde gelen âlimlerden birisi olarak kabul edilmiştir.

Ebu'l-Hüseyn el-Malatî'nin tıpkı Selef Akidesi'nin erken dönemdeki sembol ismi Ahmed b. Hanbel³⁴ ve onun yolunu sürdüren Ashâbu'l-Hadîs mensupları gibi, dinî konularda aklı dışlayıp münazarayı ve cedeli terk etmeyi öğütlemesi,³⁵ onun Selef'in fikirlerini sahiplendiğini göstermektedir. Ayrıca onun, diğer fırka mensuplarına açık ifadelerle kurtuluş yolu olarak dinî konularda tartışmaya girmeden, şüpheyi düşmeden, cedele yer vermeden ve her bir

26 İbn Asâkir, *Târihu Medineti'd-Dimeşk*, I/71; Kevserî, "Mukaddime", s. 2; Krş. Öz-ilhan, "Malatî, Ebû'l Hüseyn", XXVII/467.

27 Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul, 1992, III/225; Mustafa Fayda, "Askalân", *DİA*, İstanbul, 1991, III/487.

28 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kurra*, II/67.

29 Krş. İbn Asâkir, *Târihu Medineti'd-Dimeşk*, I/73; Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/78; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kurra*, II/67; Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcim*, V/311; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, VIII/275; Kevserî, "Mukaddime", s. 2; Brockelmann, *GAL*, I/348; *EP*, VI/230; Krş. Öz-ilhan, "Malatî, Ebû'l Hüseyn", XXVII/467.

30 Krş. Kubat, *Malatî ve Kelâmi Görüşleri*, s. 61-67.

31 Krş. Meyâdînî, "Mukaddime", s. 6.

32 Swen Dederling, "Mukaddime", Ebû'l-Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehlil'Ehvâi ve'l-Bida'*, Nşr. S. Dederling içinde, İstanbul, 1936, s. 2.

33 Ca'fer es-Sübhânî, *Usûlu'l-Hadîs ve Ahkâmuhu li İlmi'd-Dirâye*, Kum, 1416, s. 194; Meyâdînî, "Mukaddime", s. 5, 6.

34 Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Usûlu's-Sünne*, s. 19.

35 Krş. Eş'arî, *Makalât*, s. 294.

hakikatini tartışmasız kabul ederek Kur'an ve Sünnet'in esaslarına uymayı salık vermesi,³⁶ Selef-i Sâlihîn'in yolundan ayrılmamayı öğütlemesi,³⁷ nassları re'ye dayalı olarak te'vil ve tefsir etmeyi ya da yorumlamayı hoş karşılamaması,³⁸ hakkında emir ve nass bulunan hususlarda kıyas veya aklî istidlallerde bulunmayı kerîh görmesi,³⁹ Müslümanların yöneticilere karşı isyân etmelerini tasvib etmeyecek şiddeti onaylamaması,⁴⁰ her şeyin ilâhî kader çerçevesinde cereyan ettiğini önemseyerek kadere iman konusunda teslimiyet gösterilmesini gerekli görmesi⁴¹vb. belli başlı ilkeleri sahiplenmesi, onun Ehlü'l-Hadîs veya Ashâbu'l-Hadîs olarak isimlendirilen ve nassları mümkün olduğu kadar yoruma tâbi tutmadan kabullenen⁴² ilk dönem Selefilerin izinden gittiğini gösterir.

3. Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin Haşevî Olarak İtham Edilmesi⁴³

İslâm tarihinde en genel anlamıyla teşbîh ve teccîm anlayışını benimseyenleri nitelemek için kullanılan "Haşeviyye" tâbirini ilk defa Mu'tezile mensuplarının kullandığı bilinmektedir. Nasıl Râfizîler Cemâate "Cumhûr" demişlerse, Mu'tezile de "Cemâat" ve "Sevâd-ı A'zam"a "Haşevî" ismini vermiştir. Nitekim "Haşevî" tâbirini ilk olarak, "Abdullah b. Ömer "haşvî" idi" diyen Mu'tezile öncülerinden Amr b. Ubeyd kullanmıştır.⁴⁴

Mu'tezile, özellikle nakilci hadis âlimlerine, daha çok nassların özüne nüfûz edemeyen, arka plandaki anlamları kavrayamayan, yalnızca zâhirî/lafzî/literal manâlara sarılanlar anlamında Haşeviyye lakabını vermiştir.⁴⁵

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbîh*'in hiçbir yerinde Haşeviyye'nin görüşlerini benimsediğini ifade etmemiştir. Ancak onun Mukâtil b. Süleymân, Muhammed b. Ukâşe el-Kirmânî ve Ebû Âsım Huşayş b. Asram gibi Haşeviyye'den oldukları iddia edilen ve teşbîh ve teccîme kâil olmakla ithâm edilmiş bulunan âlimlerin yorumlarını benimseyerek nakletmesi, haberî sıfatları ihtiva eden müteşâbih âyetleri teşbîh ve teccîm anlayışına yaklaştıracak tarzdaki yorumları Haşevîlikle tanınan bu râvilerden aktarması,⁴⁶ haberî sıfatlar

36 Malatî [K], s. 42.

37 Malatî [K], s. 41.

38 Malatî [K], s. 42.

39 Malatî [K], s. 82.

40 Malatî [K], s. 16-17, 182.

41 Krş. Malatî [K], s. 86.

42 Bkz. Abdullah Aydınlı, "Ehl-i Hadîs", *DİA*, İstanbul, 1994, X/507.

43 Krş. Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 106-120.

44 Takiyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Thk. Muhammed Reşâd Sâlim, Kahire, 1406, II/520-521; a.m., *İbn Teymiyye Külliyyatı*, s. 163.

45 Krş. İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs*, s. 77.

46 Malatî [K], s. 75; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, Kahire, 1977, I/335;

konusunda kaba bir mücessime telakkisi ifade eden ve bir kısmı zayıf veya mevzû olan hadisleri sahihmiş gibi, hiçbir tenkit ve tetkîke tâbi tutmaksızın aktarması,⁴⁷ kendisinin de Haşvîlikle itham edilmesine yol açmıştır.⁴⁸

Geçekte Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, Haşviyye telakkisini kabul eden, Haşevîler gibi teşbîh ve tecsîm anlayışını benimseyen bir âlim değildir. Bu yargıya onun *et-Tenbîh*'te konuyla ilgili sarfettiği şu açık değerlendirmelerinden ulaşılmaktadır:

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, Râfızâ grubundan saydığı fırkaların on ikincisini anlatırken, onların Hişâm b. Hakem'in mensuplarından sayıldığını, Hişâm'ın da önceleri mülhid ve dehrî bir kimliğe sahip olduğunu, fakat sonradan Seneviyye ve Mani düşüncesini benimseydiğini, en sonunda da kerhen İslâm'a girdiğini, ancak İslâm'da ise Rafz görüşünü benimsediğini belirttikten sonra, kitabın devamında Müşebbihe'yi reddedeceğini açıkça söylemektedir.⁴⁹

Yine Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, Râfızâ'dan olan Sebeviyye gruplarının Hz. Ali (r.a.)'nin ölmediğine dair bâtil düşüncelerini reddederken, onların bu düşünceleriyle Hıristiyanlar gibi düşündüklerini belirtmekte ve cismi ve keyfiyeti olan bir varlığın ilâh olamayacağına açıkça söylemektedir.⁵⁰

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin bu açık ifadeleri, onun teşbîh ve tecsîmi kabul etmediğini ve bu zihniyeti asla onaylamadığını göstermektedir.

4. Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin İslâmî İlimlerdeki Şöhreti⁵¹

Malatî'nin hayatına dair bilgi veren kaynaklarda, onun başta Mezhepler Tarihi olmak üzere, İslâmî disiplinlerin hemen her sahasında donanımlı bir âlim şahsiyet olduğuna vurgu yapılmıştır.⁵² Biz de bu tebliğde Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin önce İslâm Mezhepleri Tarihi alanındaki şöhretinden daha sonra da diğer İslâmî ilimlerdeki konumundan kısaca söz edeceğiz.

a) İslâm Mezhepleri Tarihi'ndeki Şöhreti

İslâmî ilimlerin hemen her alanında geniş bilgisi ve kültürüyle dikkatleri üstüne çekmeyi başaran bir âlim olsa da, Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin daha çok mezheplerin itikâdî görüşlerine dair aktar-

Öz-ilhan, XXVII/467-468.

47 Malatî [K], s. 103, 104, 112.

48 Malatî [K], s. 75; Neşşâr, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefî fî'l-İslâm*, I/335; Öz-ilhan, XXVII/467-468.

49 Malatî [K], s. 24; Krş. Öz-ilhan, XXVII/468.

50 Malatî [K], s. 19.

51 Krş. Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 35-59.

52 Cezerî, *Âyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcîm*, V/311; Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 3.

dığı bilgilerle şöret bulan, yani İtikadî İslâm Mezhepleri Tarihçiliği yönüyle öne çıkan bir bilgin olduğu hemen bütün âlimler tarafından kabul görmüştür. Âlimlerde oluşan bu kanaatin en önde gelen nedeni, kuşkusuz Ebu'l-Hüseyn el-Malatî'nin günümüze ulaşan tek eseri *et-Tenbîh*'in Mezhepler Tarihi disiplini ile ilgili olmasıdır.

Ebu'l-Hüseyn el-Malatî, Mezhepler Tarihi literatürünün henüz tam olarak gelişmediği bir dönemde fırkaların itikadî görüşleri konusunda eser veren en eski İslâm Mezhepleri Tarihi müelliflerinden biridir.⁵³ Onun günümüze ulaşan yegâne eseri *et-Tenbîh* ise, itikadî fırkaların doğuşu ve görüşleri üzerine yani İslâm Mezhepleri Tarihi alanında kaleme alınan en kadîm eserlerden biridir.⁵⁴

Ebu'l-Hüseyn el-Malatî'nin günümüze ulaşan tek eseri *et-Tenbîh*, tarihî seyir içerisinde İslâm ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı anlayışıyla te'lif edilmiş ilk eserlerden biridir.⁵⁵ Nitekim el-Malatî, itikadî İslâm mezheplerini tedkike başlarken, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den aktarılan, "Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrılmıştır; bir firka hariç yetmiş firka Cehennem'dedir. Hıristiyanlar da yetmiş iki fırkaya ayrılmıştır; bir firka hariç yetmiş bir firka Cehennem'dedir. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır; bir firka hariç yetmiş ikisi Cehennem'dedir." Allah Rasûlü (s.a.v.)'ne, kurtulan firkanın (firka-i nâciye) hangisi olduğu sorulduğunda, «Benim ve ashâbımın bugün üzerinde bulunduğu yola tâbi olanlardır»⁵⁶ dedi" anlamındaki hadislerini⁵⁷ esas almıştır. O, el-Belhî, el-Eş'arî ve Fahreddîn er-Râzî gibi İslâm âlimleri tarafından kesretten kinâye olarak görülen "yetmiş üç" sayısını,⁵⁸ eserlerinde fırkaların sayısını hakikat anlamına alarak yetmiş üç sayısına tamamlayan el-Âbdulkâhîr el-Bağdadî (ö. 429/1037),⁵⁹ Ebû'l-Muzaffer el-isferayînî,⁶⁰ Adududdîn el-îcî (ö. 756/1355)⁶¹ ve Abdülkerîm eş-Şehrîstânî⁶² gibi hakikat anlamında kabul etmiş ve *et-Tenbîh* adlı eserini İslâm ümmetinin gerçek an-

53 Neşşâr, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, 1/267; Yemân b. Sa'duddîn el-Meyâdînî, "Mukaddime", (Ebu'l-Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida'*, Thk. ve Tlk. Yemân b. Sa'duddîn el-Meyâdînî içinde), Suudi Arabistan, 1994, s. 6.

54 Neşşâr, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, 1/335, 351, 378; Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, "Mukaddime", (Ebu'l-Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida'*, Thk. M. Azb içinde, s. 3-4), Kahire, 1993, s. 3.

55 Krş. Mevlüt Özler, "Malatî; Hayatı, Eserleri ve İtikadî İslâm Fırkalarına Bakışı", s. 127.

56 Bu konuda vârid olan hadisler için bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 1; İbn Mâce, Fiten, 17; Krş. Dârimî, Siyer, 75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/501.

57 Bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 1; İbn Mâce, Fiten, 17; Krş. Dârimî, Siyer, 75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/501.

58 Bkz. Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde 73 Frka Kavramı*, İstanbul, 1996, s. 65; Mehmet Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 54-56; Mehmet Kubat, "73 Fırka Hadisini Yeniden Düşünmek", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Malatya, 2012, s. 9-45.

59 Abdulkâhîr el-Bağdadî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Beyrut, Ts., s. 23-25.

60 Ebu'l-Muzaffer el-isferayînî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn ve Temyizi'l-Fırkatî'n-Nâciyeti ani'l-Fıraki'l-Hâlikîn*, Thk. Kemal Yusuf el-Hüt, Beyrut, 1983, s. 23 vd.

61 Adududdîn Abdurrahman b. Ahmed el-îcî, *el-Mevâkıf fi İlmi'l-Kelâm*, Beyrut, Ts., s. 414 vd.

62 Abdülkerîm eş-Şehrîstânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, 1406/1986, 1/45 vd.

lamda 73 fırkaya ayrılacağı anlayışıyla telif etmiştir.⁶³

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, itikadî İslâm mezheplerini kollarıyla birlikte sayarak hadiste belirtilen “yetmiş üç” sayısına tamamlamıştır. Ona göre Zenâdika 5, Cehmiyye 8, Kaderiye 7, Mürcie 12, Râfıza 15 ve Havâric 25 kola ayrılmıştır.⁶⁴ Böylece fırkaların toplam sayısı 72 etmektedir. Bunlara “Kurtulan Fırka: Fırka-i Nâciye” olarak kabul ettiği “Cemaat”⁶⁵ ya da “Ehl-i Sünnet”i de ekleyince hadislerde bildirilen sayı 73’e tamamlanmış olmaktadır.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin *et-Tenbîh* adlı eseri, Mezhepler Tarihi alanında yazılmış diğer kitaplarının zikretmediği birçok fırkayı ve düşünce biçimlerini aktardığı için İslâm Mezhepleri Tarihi disiplinini açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir.⁶⁶ Zira *et-Tenbîh*, araştırmacıların bu alanda yazılmış diğer kitaplarda bulması mümkün olmayan oldukça farklı bilgiler ihtiva etmektedir.⁶⁷ Nitekim Malatî bu eserde İslâm dünyasında mezheplerin itikadî düşüncelerine dair bilgi veren müelliflerden el-Eş'arî (ö. 324/936), el-Bağdadî, eş-Şehristânî, İbn Hazm (ö. 456/1064) ve onların yöntemini takip eden diğer itikadî mezhepler tarihi yazarlarının yer vermedikleri birçok fırkanın⁶⁸ düşünce sistemlerini ele alıp eleştirmektedir. Bu yönüyle *et-Tenbîh*'in, özellikle bazı fırkaların itikadî görüşlerine dair bilgi vermede, tek kaynak olduğu söylenebilir.⁶⁹

Ayrıca *et-Tenbîh*, kendi sahasında yazılmış sonraki eserlerle birçok yönden farklılık arz etmektedir. Bu eserde Mu'tezile'nin ismi, menşei ve teşekkül süreci konusunda diğer eserlerden oldukça farklı bilgiler verilmektedir.⁷⁰ Meselâ Malatî, Mu'tezile'nin ismi ve menşeiine dair genel düşünceyi ya da meşhur ezberi bozarak, bu fırkanın ortaya çıkışının Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) arasında geçen meşhur hâdiseden⁷¹ dolayı değil de, Hz. Hasan'ın hilâfeti Muaviye'ye bırakmasından hemen sonraki döneme rastladığını söyler. O, Hz. Hasan ile Muaviye'nin hilâfet konusunda anlaşmalarından ve hilâfet görevini Muaviye'ye tevdi etmesinden sonra, Hz. Ali (r.a.) taraftarlarından olan bir grubun Hz. Hasan,

63 Malatî [K], s. 12-13, 91; Krş. Özler, “Malatî; Hayatı, Eserleri ve İtikadî İslâm Fırkalarına Bakışı”, s. 132.

64 Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Adurrahmân el-Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehl-i'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, Nşr. S. Dederling, İstanbul, 1936, s. 71-72; Bundan sonra Swen Dederling tarafından yapılan neşir “Malatî [D]” rumuzuyla gösterilecektir.; Malatî [K], s. 91; Krş. Rudolf Strothmann, “On The History of Islamic Heresiography”, (*Islamic Culture* içinde), 1938, VIII/12.

65 Malatî [K], s. 82.

66 Azb, “Mukaddime”, s. 3.

67 Krş. Dederling, “Mukaddime”, s. 5; Azb, “Mukaddime”, s. 3.

68 Azb, “Mukaddime”, s. 3.

69 Krş. Azb, “Mukaddime”, s. 3.

70 Krş. Malatî [K], s. 36; Azb, “Mukaddime”, s. 3.

71 Bağdadî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 20-21, 118; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I/48; Kevserî, “Mukaddime”, s. 3.

Muaviye ve diğer bütün insanlardan ayrılarak, evlerine ve mescitlere çekildiklerini, "biz yalnızca ilim ve ibadetle meşgul oluyoruz" dediklerini ve bundan böyle bu ayrılan, bir tarafa çekilen, tarafsız/çekimser kalan kesimin "Mu'tezile" ismiyle anıldığını belirtir.⁷²

Yine Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbîh*'te bazı Mu'tezile bilginlerinin hal tercemeleri konusunda diğer eserlerde verilmediği ölçüde geniş bilgi sunar,⁷³ Mu'tezile fırkaları hakkında diğer kitaplarda bulunmayacak kadar ayrıntılı bilgi verir ve bu fırka mensuplarının görüşleri hakkında da kendisi dışındaki müelliflerin sunmadıkları ölçüde malumat sunar.⁷⁴ Meselâ Malatî, bu alanda eser vermiş diğer müelliflerden tamamen farklı bir biçimde,⁷⁵ Bağdat Mu'tezilesi'ni Zeydiyye'nin bir kolu sayar ve onları Zeydiyye'nin dördüncü fırkası olarak kabul eder.⁷⁶ Bağdat Mu'tezilesi'nin, Ca'feriyye fırkasının görüşlerini benimsediğini söyleyen el-Malatî, onların en önde gelen imamlarının Ca'fer b. Mübeşşir es-Sekafi, Ca'fer b. Harb el-Hemedânî ve Muhammed b. Abdullah el-iskâfi olduğunu belirtir.⁷⁷

Basra ve Bağdat Mu'tezilesi hakkında bilgi aktaran diğer müelliflerden farklı olarak el-Malatî, bu iki ekol arasında çok ciddi ihtilâfların, derin fikirsel uçurumların olduğunu, aralarında bine yakın ihtilâflı meselenin bulunduğunu, hatta bu ihtilâflar yüzünden bu ekol mensuplarının birbirlerini tekfir ettiğini söyler.⁷⁸ Malatî'nin Basra ve Bağdat Mu'tezilesi'ne dair verdiği bu ayrıntıyı da bu alanda kaleme alınmış diğer eserlerde bulmak mümkün değildir.

Yine *et-Tenbîh*'te bazı fırkalar, bu alanda kaleme alınmış diğer eserlerden farklı isimlerle zikredilmektedir. Meselâ el-Malatî, Ezârika fırkasının ismi konusunda böyle yapmıştır. Diğer müellifler bu fırkaya "Ezârika" derken,⁷⁹ Malatî, Hâricîlerin bu koluna "Ezârikâ ve Ömeriyye" ismini vermiştir.⁸⁰ Malatî, bu fırkanın liderleri, fikirleri ve görüşleri hakkında da birbirinden farklı iki ayrı bilgi vermektedir. Meselâ o, *et-Tenbîh*'in bir yerinde bu fırka mensuplarının Abdullah b. Erzak ve Ömer b. Katâde isimli şahıslara tâbi oldukları için "Ezârika ve Ömeriyye" isimleriyle anıldıklarını söylerken,⁸¹ kitabın bir başka yerinde bu fırkanın İbn Abbas (r.a.)'tan soru soran veya onunla tartışan kişi olarak bilinen Nâfi' b. el-Ezrak'a nispetle "Ezâ-

72 Malatî [K], s. 36.

73 Malatî [K], s. 35-42.

74 Malatî [K], s. 34 vd. ; Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 4.

75 Meselâ el-Bağdadi, "Bağdat Mu'tesi"ni, "Basra Mu'tezilesi" gibi Mu'tezile fırkası içerisinde zikreder. Krş. Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 171 vd.

76 Malatî [K], s. 34; Krş. Strothmann, "On The History of Islamic Heresiography", VIII/16.

77 Malatî [K], s. 34.

78 Malatî [K], s. 40-41.

79 Krş. Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 82; Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, I/118 vd.

80 Malatî [K], s. 51.

81 Malatî [K], s. 51.

rika" ismini aldığını söylemektedir.⁸²

Yine Malatî, Hâricîlerden olan ve diğer kaynaklarda "Saltiyye" şeklinde geçen fırkanın⁸³ ismini "Salîdiyye" olarak zikretmiştir.⁸⁴

Malatî, İbâdiye fırkasının reisi hakkında da diğer kaynaklarda verilenlerden farklı bilgiler vermektedir. O, *et-Tenbîh*'in bir yerinde bu fırkanın ismini İbâd b. Amr adlı şahıstan,⁸⁵ kitabın bir başka yerinde ise Abdullah b. İbâd'dan aldığını söylemektedir.⁸⁶

Yine Malatî, bu alanda eser vermiş diğer müelliflerden farklı olarak Zenâdika'yı "İslâmî müstakil bir mezhep" olarak kabul etmiş ve Zenâdika fırkalarına ve onların ruhânî gruplarına yetmiş üç fırka arasında yer vermiştir.⁸⁷ Oysa diğer müellifler, Zenâdikâyı müstakil bir fırka olarak kabul etmemiş, "zındıklar" ifadesini ilhâda düşmüş bütün fırkalar için kullanmışlardır.⁸⁸

Ayrıca Malatî'nin eserinde Ravâfız ve Hâricî fırkalarına dair verdiği bilgiler de birçok açılardan farklılık arz etmektedir. *et-Tenbîh* bu yönüyle de oldukça dikkat çekmektedir.⁸⁹

Yine Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbîh*'te bazı fırkaların görüşlerini, bizim şu anda ulaşama imkânımızın olmadığı bazı kaynaklara dayanarak aktarmıştır. Bu bağlamda Malatî'nin *et-Tenbîh*'te Ebû Âsım Huşayş b. Asram'a ait olup bugün elimizde bulunmayan *Kitâbu'l-istikâme* adlı eserinden yaptığı nakillerin oldukça önemli olduğu belirtilmiştir. Zira Ebû Âsım'ın zikri geçen eserinin, İslâmî fırkalardan söz eden en eski kitap olduğu ve bu sahada ondan daha eski bir eserin varlığının bilinmediği belirtilmiştir.⁹⁰ Meselâ *et-Tenbîh*'in nâsirlerinden S. Dederîng, Malatî'nin *et-Tenbîh*'te Zenâdika ve Cehmiyye'nin iddialarına naklî ve aklî delillerle cevap verdiği son kısmı Ebû Âsım Huşayş b. Asram en-Nesai'nin *el-istikâme* adlı eserinden naklettiğini söylemektedir.⁹¹ Yine *et-Tenbîh*'in muhakiklerinden Muhammed Zâhid el-Kevserî de Malatî'nin özellikle Cehmiyye fırkasını anlatırken ve onların delillerini reddederken söz konusu *el-istikâme* kitabından aktarımlarda bulunduğunu belirtmektedir.⁹² Bu nedenle Malatî'nin *et-Tenbîh* adlı eseri, *el-istikâme*'den nakillerde bulunan tek eser olma özelliğine sahip olduğu için, bu alanda vazgeçilmez bir konuma sahiptir.⁹³

82 Malatî [K], s. 178.

83 Bağdadî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 72, 97; Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 3.

84 Bkz. Malatî [K], s. 53.

85 Malatî [K], s. 52.

86 Malatî [K], s. 178.

87 Malatî [K], s. 91-95.

88 Krş. Bağdadî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 146, 358.

89 Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 3.

90 Bkz. Dederîng, "Mukaddime", s. 3.

91 Dederîng, "Mukaddime", s. 5.

92 Kevserî, "Mukaddime", s. 3.

93 Krş. Neşşâr, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, 1/334-335; Meyâdîni, "Mukaddime", s. 5.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbîh*'te diğer eserlerde çoğunlukla yer verilmeyen, fakat İslâm kültür ve düşünce tarihinde yerini alan Haşvîlik ile ilgili belgelerin günümüze ulaşmasında da önemli hizmetler ifa etmiştir.⁹⁴ Nitekim Malatî, Haşevî olmakla tanınan Mukâtîl b. Süleymân (ö. 150/767),⁹⁵ Muhammed b. Ukkâse el-Kirmânî⁹⁶ (ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber hicrî 225'lerde hayatta olduğu bilinen⁹⁷) ve Ebû Âsım Huşays b. Asram (ö. 253/867)⁹⁸ gibi şahıslardan sık sık nakillerde bulunmaktadır. Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin Haşvî'likle tanınan bu râvilerden nakillerde bulunması, kendisinin de Haşvîlikle itham edilmesi gibi olumsuz bir kanaatin yayılmasına yol açmış olsa da,⁹⁹ bu durum Haşeviyey'nin görüşlerinin günümüze kadar ulaşmasını sağlaması yönüyle son derece önemlidir.

Ayrıca Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbîh* adlı eseri, Cehm b. Safvân ile Haşeviyeye ve Müşebbihe arasındaki ihtilâfların aşamalarını göstermesi açısından da son derece önemi hâizdir.¹⁰⁰ Zira Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, akaide dair kaleme alınmış en kadim eserlerden biri sayılan *et-Tenbîh*'te¹⁰¹ bu konu üzerinde çokça durmuş ve Cehmiyye'yi reddederken Haşevî olarak tanınan râvilere dayanmıştır.¹⁰²

b) Tefsir İlmi'ndeki Konumu

Malatî'nin *et-Tenbîh* adlı eserinde yer verdiği yüz elli kadar âyeti kendine özgü yorumundan hareketle onun önde gelen ilk dönem müfessirlerinden biri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Malatî'nin Zenâdika gibi "şüphe ehli"nin, Kur'an'da tenâkuz/çelişki bulunduğu yönündeki düşüncelerini dayandırdıkları âyetlere dair araştırmaları ve bu şüphelere karşı sunduğu cevaplar kayda değerdir.¹⁰³

c) Kıraat İlmi'ndeki Konumu

Yine kaynaklarda Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin kıraat ilmine dair yazdığı elli dokuz beyitlik bir şiirinden söz ederek,¹⁰⁴ onun iyi bir kıraat âlimi olduğu da ifade edilmiştir. Nitekim es-Subkî, *ez-Ze-*

94 Neşşâr, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefi fi'l-islâm*, I/292.

95 Malatî [K], s. 55, 71; Malatî [D], s. 44.

96 Krş. Malatî [K], s. 14-16.

97 Dederling, "Mukaddime", s. 5.

98 Malatî [K], s. 91, 99, 104, 109; Malatî [D], s. 72, 90, 102, 118.

99 Kevserî, "Mukaddime", s. 5; Öz-ilhan, "Malatî, Ebû'l Hüseyin", XXVIII/468.

100 Neşşâr, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefi fi'l-islâm*, I/351.

101 Neşşâr, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefi fi'l-islâm*, I/352, 378; Azb, "Mukaddime", s. 3.

102 Krş. Malatî [K], s. 96-99.

103 Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 5.

104 Zirikî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcîm*, V/311; Krş. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Ğayetu'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kurra*, II/67.

hebî, el-Cezerî¹⁰⁵ ve Zâhid el-Kevserî¹⁰⁶ Malatî'nin kıraat ilminde otorite olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin "el-Mukri"¹⁰⁷ lakabıyla anılmış olması, onun önde gelen bir kıraat âlimi olduğunu göstermektedir.

d) Hadis İlimi'ndeki Konumu

Kaynaklarda Malatî'nin, diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi, Hadis İlimi'nde de otorite olduğu ve onun hadisler konusunda geniş bilgi sahibi bulunduğu nakledilmiştir. Meselâ ez-Zehebî ve el-Cezerî, Malatî'nin sağlam (mutkin) ve güvenilir (sika) olmakla şöhret bulduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁸ Aynı kaynaklarda Malatî'nin nesepleri sağlam olarak zikrettiği,¹⁰⁹ ve birçok ünlü âlimden hadis rivâyetinde bulunduğu aktarılmıştır.¹¹⁰

Kaynaklarımızda Malatî'den aktarılan hadislerden biri şudur:

"Bize Hişâm'ın babası, ondan oğlu Hişâm, ondan Abdü, ondan Sehl b. Sâlih el-Antâkî, ondan Haleb imamı Ahmed b. Muhammed, ondan Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, ondan Ömer b. Ahmed el-Hatîb, ondan fakîh Nasr b. İbrahim, ondan 550 senesinde Hamza b. Ahmed es-Sülemî, ondan Ahmed b. Tâvûs, ondan da Abdülhâfiz b. Bedrân'ın Nablus'ta bize haber verdiğine göre Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Hind (Rasûlullah'a gelerek) «Ey Allah'ın Rasûlü, (kocam) Ebû Süfyân cimri bir adamdır. Banâ ve çocuklarıma yetecek kadar para vermiyor. Ben de onun bilgisi dışında malından alıyorum. Acaba bunu yaptığımı için bana bir günah var mı?» dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Ma'rûf yolla (örfe göre, israfa kaçmadan) sana ve çocuklarına yetecek kadarını al."¹¹¹

Ayrıca kaynaklarımızda Şaban ayının on beşinci (Beraat) gecesinde faziletine dair Ebû'l-Kâsım Ömer b. Ahmed el-Vâsıtî'nin, Malatî'den naklettiği hadisler rivâyet edilmiştir.¹¹²

e) Fıkah İlimi'ndeki Konumu

Kaynaklarımızda Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin, kendisini fıkha

105 Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/77-78; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67.

106 Kevserî, Malatî [K], s. 14, 2. dipnot.

107 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti'd-Dimeşk*, LI/71; Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, I/77; Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 7; Hamevî, *Mucemu'l-Buldân*, IV/316; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, VIII/275; Ef, VI/230.

108 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Kevserî, "Mukaddime", s. 7; Krş. Yıldırım, *Malatî ve Tenbih'in Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 6.

109 Malatî [K], s. 13.

110 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/77; Krş. Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Kevserî, "Mukaddime", s. 7.

111 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/344; Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/78.

112 Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti'd-Dimeşk*, LI/72-73; Kevserî, "Mukaddime", s. 7.

adamış, fıkıh alanında birçok tasnifi olan, özellikle Şafî fıkıhında derinleşmiş ve bu alanda birçok eser te'lif etmiş bulunan bir Şafî hukukçusu olduğu ifade edilmiştir.¹¹³

Her ne kadar Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin kaynaklarda sözü edilen fikhî tasniflerinden hiçbiri günümüze kadar ulaşmamış olsa da, onun *et-Tenbîh*'te zaman zaman verdiği fikhî bilgiler, onun aynı zamanda iyi bir fakih olduğunu da ispatlar mahiyettedir. Meselâ o, Hâricilerin Müslüman kanı dökmelerinin yanlışlığını, şu fikhî ilkedен yola çıkarak şöyle temellendirir: Bilindiği gibi fıkhîta bir Müslümanın kanının helal olabilmesi için ya evli (muhsan) bir kadınla zinâ etmiş olması, ya kasten (amden) bir Müslümanı öldürmüş olması ya da dinden çıkması (mürted) gerekir. Bu fikhî ilkedен hareket eden Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, bu üç durumdan hiçbiri olmadığı halde Müslüman kanı döken Hâricilere hitaben "siz insanları öldürmeyi hangi nedenle helal sayıyorsunuz?" diye sorar. Hâricilerin delil aramaya kalkıştıklarında, hiçbir delil bulamayacaklarına işaret eden el-Malatî, ilke tanımazlıklarıyla ünlenen Hâricilerin, bu eylemlerini tamamen bedevîlikleri, kültürsüzlükleri ve câhillikleri sonucu işlediklerine vurgu yapar.¹¹⁴ Böylece o, Hâricilerin hiçbir geçerli delile dayanmadan, tamamen haksız yere Müslüman kanı dökmelerinin yanlışlığını, temel bir fikhî esastan hareketle ispat etmiştir.

f) Kelâm İlimi'ndeki Konumu

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, ilk dönem Müslümanlarının dini anlama ve açıklama yöntemini benimsemiş, çoğunlukla Selef'in itikada dair usûlünü savunan bir âlimdir.¹¹⁵ Ancak Selefiyye telakkisini benimseyenler, kelâmcıların akla dayalı yöntemlerini ağır bir eleştiriye tâbi tutarak, Kelâm'ı "Müslümanlar arasında fikir ayrılıklarını ve taassubu körükleyip dinî ve ahlâkî hayatı zayıflatan, zihinlerde şüpheler uyandıran ve insanı arzularına tâbi kılıp zındıklığa sevk eden bir ilim" olarak kabul ettikleri halde,¹¹⁶ kelâmcı yönü de olan Malatî,¹¹⁷ Kelâm İlimi'yle iştiğal etmekte ve kelâm yöntemini kullanmakta bir beis görmemiştir. Nitekim o *et-Tenbîh*'te, fırkaların itikâdî görüşlerine yer verdikten sonra, İslâm inanç ekollerinin düşüncelerini ciddi bir kritiğe tâbi tutmuş ve daha sonra da kendi itikâdî/kelâmî görüşlerini açıklamıştır.¹¹⁸

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin *et-Tenbîh*'te takip ettiği kelâm yön-

113 İbn Asâkir, *Târihu Medîneti'd-Dimeşk*, LI/73; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343, 344; Cezzerî, *Gâyetu'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kurra*, II/67; Ziriklî, *el-A'lâm Kâmusu't-Terâcim*, V/311, EP, VI/230.

114 Malatî [K], s. 48.

115 Bkz. Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 161-270; Kubat, "Malatî ve Selefilik", s. 227-255.

116 Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", *DİA*, Ankara, 2002, XXV/199.

117 Krş. Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, VIII/275.

118 Bkz. Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 161-270; Kubat, "Malatî ve Selefilik", s. 227-255.

temi şöyle özetlenebilir: Onun kelâm sisteminde nassların öncelikli bir konumu vardır. Malatî'nin "Biz esere uyarız, re'ye ve kıyasa de-ğil"¹¹⁹ sözü, onun kelâm sisteminde nasslara yani âyet ve hadislere, akıl ve kıyastan daha öncelikli bir konum verdiğini göstermektedir. Bu nedenle o, itikâdî/kelâmî görüşlerini öncelikle Kur'an'a dayandırmaktadır. Malatî, Sünnet'i, yani hadisleri ve ashabtan gelen rivâyetleri de itikâdî görüşleri için ikinci sırada gelen delillerden biri olarak kabul etmiştir. Yine o, ümmetin genelini veya çoğunluğunun üzerinde birleştiği, anlaşmaya vardığı hususları ifade eden "icmâ"yı da, dinin temel esaslarından bir asıl olarak kabul etmiş ve delillerden biri olarak görmüştür. Ayrıca ona göre hakkında emir ve nass bulunmayan konularda akıl ve kıyas da delillerden biridir.¹²⁰ Fakat hakkında emir ve nass bulunan hususlarda kıyas veya akli istidlallerde bulunulamaz.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin *et-Tenbîh*'te muarızlarına karşı sunduğu kelâmî deliller dikkat çekici, makul ve hasımlarını susturucu mahiyettedir.¹²¹ Bu açıdan onun öne sürdüğü fikirler oldukça parlak ve dayandığı yöntem de oldukça iknâ edici niteliktedir.¹²² Bu husus, Malatî'yi ve eseri *et-Tenbîh*'i Kelâm araştırmaları açısından vazgeçilmez kılmaktadır.

g) Arap Dili ve Belagatindeki Konumu

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin, Arap dili ve belagatinde zirveye ulaşmış bir âlim ve usta bir şâir olduğu, yazımda kullandığı akıcı üslûbundan¹²³ anlaşılmalıdır.¹²⁴ Bu bağlamda kaynaklarda onun önde gelen bir kıraat âlimi olduğuna¹²⁵ vurgu yapıldıktan sonra, şiirin mantığından çok iyi anlayan iyi bir şâir olduğu da vurgulanmaktadır. Nitekim Malatî'nin şiiri çok seven bir şâir olarak şiirler söylediği,¹²⁶ şiir söylemekten zevk aldığı ve şiirleriyle övüldüğü nakledilmiştir.¹²⁷

Kaynaklarımız Malatî'nin 59 beyitlik bir şiirinden söz etmektedir.¹²⁸ Ebû Amr ile Ebû İsmail b. Recâ'nın Malatî'den naklettikleri

119 Malatî [K], s. 142.

120 Malatî [K], s. 82.

121 Krş. Malatî [K], s. 97-138; Kubat, "el-Malatî ve Selefîlik", s. 237-249.

122 Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 3.

123 Ebû'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, Thk. ve Tlk., Yemân b. Sa'duddîn el-Meyâdîni, Suudi Arabistan, 1994, s. 6.

124 Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/78; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Krş. Özler, "Malatî; Hayatı, Eserleri ve İtikadî İslâm Fırkalarına Bakışı", s. 128-129.

125 Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/78; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, VIII/275.

126 İbn Asâkir, *Târihu Medîneti'd-Dimeşk*, LI/73; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343.

127 Krş. Kevserî, "Mukaddime", s. 3.

128 Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/77; Ziriklî, V/311; Cezerî, 67; Kevserî, "Mukaddime", s. 3.

ve onun Ebû Mezâhim el-Hâkânî ile muarazada bulunduğ¹²⁹ söz konusu şiirinin ilk beyitleri şöyle aktarılmaktadır:

أقول لأهل اللب و الفضل و الحجر مقال مرید للثواب و للأجر
و أسأل ربي عفوه و عطاءه و طرد دواعي العجب عنى و الكبر
و أدعوه خوفا رغبيا بتذلل ليغفر لى ما كان من سئ الأمر
و أسأله عونا كما هو أهله أعد به من أفة القول و الفخر¹³⁰

“Akıl, fazilet ve sabır ehline,
Sevap ve hayır peşinde koşanın sözüyle hitap ederim.
Rabbimden affını ve bağışlamasını,
Benden, kendini beğenmişlik ve kibir içgüdülerini yok etmesini
isterim.

O’ndan korkarak, O’ndan umarak ve tezellül ile,
Benden sâdir olmuş kötülükleri bağışlasın diye dua ederim.
O’na yaraşır biçimde yardımını talep eder,
Beni söz ve övünme âfetinden korumasın O’ndan isterim.”¹³¹

5. Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin Müslümanların Birlik ve Beraberliğini Önceleyen Duruşu

Hasan-ı Basrî, Ebû Hanîfe, eş-Şafîî, Ahmed b. Hanbel, el-Eş'arî ve el-Matürîdî gibi “Ehl-i kible tekfir edilmez”¹³² *düsturunu benimsemiş* erken dönem Ehl-i Sünnet âlimlerinin hemen birçoğunda olduğu gibi, Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin de duruşuna dair bir hususiyetinin öne çıktığı görülmektedir. Bu hususiyet, akide planında Tevhid'e, toplumsal planda da Vahdet'e son derece önem vermesi; Müslümanlara karşı tekfir edici, dışlayıcı, suçlayıcı, itham edici ve sorun üretici bir dil kullanmaması; kısacası *şiddet taraftarı olmamasıdır*.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin, görüşlerini sahiplenme hususunda olduğu gibi, *şiddet taraftarı olmama* tavrında da yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Ehl-i Sünnet'in önde gelen âlimlerinin izini sürdüğü anlaşılmaktadır.¹³³ Nitekim Hasan el-Basrî toplumdaki kötülüklerin, fitne ve fesâdın silahlı, yani zor kullanılarak değil, nasûh bir tövbeyle, yani Allah'a sığınmakla, toplumun kendisini ıslah etmesiyle, “bol vermek, affetmek ve sabretmek” olarak nitelendirdiği güzel ahlâkı sahiplenmekle ortadan kaldırılabileceğine inanıyordu.¹³⁴

129 Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67.

130 Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Kevserî, “Mukaddime”, s. 3.

131 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I/343; Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, II/67; Krş. Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, III/77-78; Kevserî, “Mukaddime”, s. 3.

132 Bkz. Ebû Hanîfe, *İmam-ı A'zâm'ın Beş Eseri*, Çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1992, s. 68; Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 238.

133 Geniş bilgi için bkz. Kubat, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, s. 27-29.

134 Bkz. Ebû Abdillâh İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, (Nşr. Dâru Sadr), Beyrut, Ts., VII/172; Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *el-Hasan el-Basrî*, Kahire, 1350/1931, s. 22.

Yine Ayrıca Ahmed b. Hanbel, yöneticilere karşı isyanı helal görmeyip bunu yapanları bid'atçı kabul ederken,¹³⁵ Ehl-i Sünnet'in önde gelen âlimlerinden el-Eş'arî ise, "İmâmlarda istikameti terk etme görüldüğünde Müslümanların imâmılarına karşı gelmeleri sapıklıktır ve onlara kılıç ile karşı çıkmak yanlıştır. Zira fitne esnasında savaşı bırakmak gereklidir" demiştir.¹³⁶

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbîh*'te Müslümanların birlik ve beraberliğini önceleyen bu duruşunun önemine dair Rasûlullah (s.a.v.)'tan hadisler aktararak şiddet taraftarı olmadığını ve şiddeti tasvip etmediğini vurgulamak istemiştir.¹³⁷ Bu hadislerin birinde "Ebû Bekre, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "İki Müslüman birbirleriyle savaşır ve biri diğerini öldürürse, hem öldüren hem de öldürülen cehenneme girer." Bunun üzerine "kâtil tamam, fakat maktûlün (öldürülen) suçu ne?" diye sorulunca o (s.a.v.), "O da arkadaşını öldürmeyi istemişti" şeklinde cevap vermiştir.¹³⁸

Bu bağlamda aktardığı bir diğer hadiste Seleme, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.¹³⁹

"Bize silah çeken, bizden değildir."¹⁴⁰

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, şiddete karşı olan duruşuyla bayram, cuma ve cemaat namazlarını âdil olsun, fâcir olsun her imamın arkasında kılmayı câiz gören Ashâbu'l-Hadîs'in, "Yöneticilere kılıçla karşı konulamaz"¹⁴¹ diyerek onlara karşı isyanı doğru bulmayan Ehl-i Sünnet'in tavrını sahiplenmiştir.

SONUÇ

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, hicrî 280 veya en geç 300'lü yılların başlarında Malatya'da doğmuş, çocukluğunu ve ilk tahsil yıllarını Malatya'da geçirmiştir. İslâm'ın erken döneminde yaşayan, el-Eş'arî ve el-Mâturidî ile çağdaş olan el-Malatî, eseri günümüze ulaşan Malatyalı ilk İslâm âlimi olma vasfına sahiptir.

Döneminde Malatya ve çevresinde meydana gelen iç karışıklıklardan, yağmalardan, talanlardan ve savaşlardan ötürü ailesiyle birlikte Suriye'ye göç etmek zorunda kalan el-Malatî, bu zorunlu göçü fırsata çevirmiş, Trablus, Halep, Harran, Antakya ve Rakka gibi dönemin önde gelen ilim merkezlerinde tahsil görmüştür. O, daha sonra yerleşip ilmi faaliyetlerini sürdürdüğü Askalân'da 377/987

135 Ahmed b. Hanbel, *Usûlu's-Sünne*, s. 30.

136 Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *el-ibâne an Usûl'd-Diyâne*, Medine, 1410, s. 61.

137 Bkz. Malatî [K], s. 182.

138 Nesâî, Tahrîm 29; İbn Mâce, Fiten 11.

139 Malatî [K], s. 182.

140 Buharî, Fiten, 7; Müslim, İmân, 161; Nesâî, Tahrîm, 26; Tirmizî, Hudûd, 26; İbn Mâce, Fiten, 11.

141 Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *Makalâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, Nşr. Helmut Ritter, Weisbaden, 1980, s. 295.

yılında vefat etmiştir.

Ebu'l-Hüseyin el-Malatî, başta İslâm Mezhepleri Tarihi olmak üzere Tefsir, Kıraat, Hadis, Kelâm, Fıkıh ve Arap Dili ve Belagati gibi temel İslâmî ilimler alanında engin bilgisi ve geniş kültürüyle şöret bulmuştur.

İslâmî disiplinlerin hemen her alanında kendisine birçok eser atfedildiği halde el-Malatî'nin, yalnızca fırkaların itikâdî düşüncelerine yer verip söz konusu düşünceleri ciddi bir kritiğe tâbi tuttuğu *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'* adlı eseri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Temel başvuru kaynaklarımızdan biri olarak klasikleşen ve İslâm'ın erken döneminde teşekkül eden fırkalar ve itikadî görüşleri üzerine yapılan bütün önemli/ciddî ilmî çalışmalarında referans gösterilen *et-Tenbîh*, İslâm'ın erken döneminde teşekkül eden itikâdî mektep, meşrep ve ekoller arasındaki tartışmaların özgün bir üslupla aktarıldığı nadide bir eserdir. Bu eser, İslâm ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı anlayışıyla te'lif edilmiş ilk eserlerden biridir. *et-Tenbîh* adlı çalışmasının İslâm Mezhepleri Tarihi açısından müstesna bir konuma sahip bulunması, el-Malatî'yi İslâm Mezhepleri Tarihi alanında haklı bir şöhrete kavuşmuştur.

IV. (X.) yüzyılda yaşamış erken dönem İslâm âlimlerinin en ünlülerinden biri olarak Ebu'l-Hüseyin el-Malatî'nin sahiplendiği Müslümanların birlik ve beraberliğini önceleyen ümmetçi duruşun, birçok parçaya bölünmüş günümüz Müslümanlarına örneklik teşkil edeceği; ayrıca onun *et-Tenbîh'te* aktardığı özgün fikirlerin geçmiş kültürümüzü anlamamıza katkı sağlayacağı, bunun da anı ve geleceği inşa etmede bizlere yol göstereceği izahatın vârestedir.

☞ KAYNAKLAR

- Abu'l-Farac, Georgy, *Abû'l-Farac Tarihi I-II*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara I. Cilt 1945, II. Cilt 1950.
- Ahmed B. Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, İstanbul, 1992.
- _____, *Usûlu's-Sünne*, (Fevvâz Ahmed Zemeli, *Akâidu Eimmeti's-Selef* içinde, s. 11-42), Beyrut, 1410/1995.
- Azb, Muhammed Zeynuhum Muhammed, "Mukaddime", (Malatî, *et-Tenbîh*, Thk. M. Azb içinde, s. 3-4), Kahire, 1993.
- Bağdadî, Abdulkâhir, *el-Fark Beye'l-Firak*, Beyrut, (Nşr. Daru'l-Ma'rife), Ts.
- Brockelmann, Carl, *GAL*, Leiden, 1937.
- Buharî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1992.
- Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakati'l-Kurra*, Nşr. G. Bergstraesser, Beyrut, 1402/1982.

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Behrâm, *Sünenu'd-Dârimî*, Beyrut, Ts.
- Dedering, Sven, "Mukaddime", (Malatî, et-Tenbîh, Nşr. S. Dedering içinde, s. ٤ -٥), İstanbul, 1936.
- Ebû Hanife, Nu'mân b. Sâbit, *İmam-ı A'zâm'ın Beş Eseri*, Çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1992.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan, *Makalâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, Nşr. Helmut Ritter, Weisbaden, 1980.
- _____ *el-ibâne 'an Usûli'd-Diyâne*, Medîne, 1410.
- Fayda, Mustafa, "Askalân", *DİA*, İstanbul, 1991.
- Hamevî, Yâkût, *Mucemu'l-Buldân*, Beyrut, 1417/1997.
- Honingmann, E., "Malatya" (İslâm Devri), *İA*, (VII/232-239), İstanbul, 1993.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Sikatuddin Ali b. Hasan b. Hîbetullah, *Târîhu Medîneti'd-Dimeşk*, Dimeşk, 1982-1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sunenu İbn Mâce*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, Ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh, *et-Tabakatu'l-Kübra*, (Nşr. Dâru Sadr), Beyrut, Ts.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, *el-Hasan el-Basrî*, Kahire, 1350/1931.
- İcî, Adududdîn Abdurrahman b. Ahmed, *el-Mevâkıf fi İlmî'l-Kelâm*, Beyrut, Ts.
- İlhan, Avni, (Mustafa Öz ile birlikte), "Malatî, Ebû'l Hüseyin", *DİA*, (XXVII/467-468), İstanbul, 2003.
- İsferâyînî, Ebû'l-Muzaffer, *et-Tabsîr fi'd-Dîn ve Temyizi'l-Fırkati'n-Nâciyeti ani'l-Firaki'l-Hâlikîn*, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Beyrut, 1983.
- İsmail Paşa, Bağdathî, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zünûn*, Thk. M. Şerafeddîn Yaltkaya-Kilisli R. Bilge, İstanbul, 1367/1945, (Ofset Basım, 1972).
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Beyrut, Ts.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, "Mukaddime: Kelimetun ani't-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida' ve Müellifuhu Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed el-Malatî eş-Şafîî Rahimehullahu Tealâ", (el-Malatî, *et-Tenbîh*, Tkd. ve Thk. M. Zâhid el-Kevserî içinde, s. ٤ -٥), Kahire, 1368/1948, II. Baskı, 1418/1997.
- Kubat, Mehmet, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.
- _____ *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2017.
- _____ "el-Malatî ve Seleflik", *Marife Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 3, ss. 227-255, Konya, 2009.
- _____ "el-Malatî ve İslâm Mezhepleri Tarihindeki Yeri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 61-82, Malatya, 2010.

- "73 Fırka Hadisini Yeniden Düşünmek", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 9-45, Malatya, 2012.
- Malatî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Adurrahmân, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehl-i'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, Nşr. S. Dederling, İstanbul, 1936.
- *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehl-i'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, Tkd. ve Thk. M. Zâhid el-Kevserî, Kahire, I. Baskı 1368/1948, II. Baskı 1997/1418.
- *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehl-i'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, Tkd., Thk. ve Tlk., Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Kahire, 1993.
- *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehl-i'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, Thk. ve Tlk., Yemân b. Sa'duddîn el-Meyâdînî, Suudî Arabistan, 1994.
- Meyâdînî, Yemân b. Sa'duddîn, "Mukaddime", (Malatî, *et-Tenbîh*, Thk. Meyâdînî içinde, s. 5-9), Suudî Arabistan, 1994.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Thk. M. F. Abdülbaki, Kâhire, Ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr, *Sünenü'n-Nesâî*, (es-Suyûtî'nin şerhi ve Sîndî'nin hâşiyesi ile beraber), Beyrut, Ts.
- Neşşâr, Ali Sâmî, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-islâm*, Kahire, 1977.
- Öz, Mustafa (Avni İlhan ile birlikte), "Malatî, Ebû'l Hüseyin", *DİA*, (XXVII/467-468), İstanbul, 2003.
- Özler, Mevlüt, "Malatî; Hayatı, Eserleri ve İtikadî İslâm Fırkalarına Bakışı", *Ekev Akademi Dergisi*, C. 1, Sayı: 2, Erzurum, 1998.
- Razî, Fahreddîn, *İtikadâtu Firaki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn*, Tlk., Muhammed el-Mu'tasım Billah el-Bağdâdî, Beyrut, 1986.
- Strothmann, R., "On The History of Islamic Heresiography", (*Islamic Culture* içinde), (VIII/5-16), 1938.
- Subkî, Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, B.y.y., (Nşr. Dâru İhyâi'l-Kütubi'l-Arabî), 1965.
- Şehristanî, Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, 1406/1986.
- The Encyclopaedia of Islam*, (EP, VI/230), Leiden, 1954-.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sûre, *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut, Ts.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Kelâm", *DİA*, (XXV/196-203), Ankara, 2002.
- Yıldırım, Muhammed Sâlih, *Malatî ve Tenbîh'in Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, (Bâsilnamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 1997.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Beyrut, 1985.
- Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm Kâmûsu't-Terâcîm*, Beyrut, 1990.